

Ключевые слова: Церковь, Подольская епархия, Вселенское Православие, сбор пожертвованний, духовенство, прихожане.

Одержано 4 жовтня 2012 р.

УДК 94(477.43) "1917/1918"

В.А. Філінюк

НАРОСТАННЯ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ У СЕЛАХ ПОДІЛЛЯ В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті зроблено спробу висвітлити причини, які зумовили наростання криміногенної ситуації в сільській місцевості Поділля в період розвитку революційних подій та утвердження у регіоні органів влади Української Центральної Ради.

Ключові слова: Поділля, селяни, криміногенна ситуація, суспільна свідомість, Центральна Рада.

Прикметною ознакою сучасного розвитку української історичної науки є відчутна гуманізація та демократизація її історіографічного дискурсу, що стало, передусім, віддзеркаленням закріплення демократичних основ суспільного життя й утвердження інтелектуальної свободи особистості. Водночас історіографічний поступ є також відповіддю на інтеграційні виклики світового наукового співтовариства. Закономірно, що поглиблена антропологізація історичних студій виразилась не тільки у зверненні до замовчуваних, непопулярних тем, а й у предметній об'єктивізації тих рівнів і сегментів суспільного минулого, що раніше не визнавалися за конструктивно-чинні в ході історії. Це підтверджує поява таких новітніх дослідницьких напрямів як історія ментальностей, інтелектуальна історія, усна історія, гендерна історія, історія приватного життя¹. У цьому контексті набуває актуальності реконструкція повсякденного життя українського селянства, зокрема його правосвідомості як системи понять, поглядів і почуттів в межах чинного або бажаного права².

Мега цієї розвідки – з'ясувати причини наростання криміногенної ситуації у селах Поділля на початковому етапі Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.

На початку ХХ ст. найчисленнішим класом у соціальній структурі українського суспільства було селянство, і часто поняття «народ» та «селянство» сприймалися як тотожні³.

Перша світова війна та падіння самодержавства стали потужними каталізаторами розвитку національно-визвольних рухів на теренах Російської імперії⁴. 6 березня 1917 р. Тимчасовий уряд вперше звернувся з офіційною відозвою «До громадян Росії», в якій йшлося про перемогу революції, що завершила довгі роки боротьби за конституційні права. Уряд брав на себе зобов'язання «здійснити народні прагнення і вивести країну на світлий

шлях вільного громадянського устрою», підтверджував взяті зобов'язання щодо скликання Всеросійських Установчих зборів та забезпечення охорони громадянських прав і свобод⁵.

У правовій та політичній свідомості селянства українських губерній, у тому числі й Подільської, означилися дві тенденції. Перша, що переважала протягом перших місяців після повалення самодержавства, полягала у прагненні селянства задовольнити свої вимоги, передусім у земельному питанні, на основі рішень нових, легітимних органів влади. Розуміючи необхідність докорінної зміни правового поля, селянство погоджувалося чекати вирішення земельного питання законним рішенням Установчих зборів, які й передадуть їм землю за трудовою нормою⁶. Підтвердженням цьому були рішення масових сходів селян усіх регіонів України у тому числі і Поділля⁷, молебні, присяги на вірність Тимчасовому уряду⁸, вітальні телеграми на його адресу⁹, збір пожертвувань на потреби армії¹⁰, заклики до спокою та згуртованості¹¹.

Кореспонденти місцевих газет віддавали належне високому рівню правової свідомості селянства, яке «шляхом насильницького, свавільного розв'язання земельного питання не пішло, і треба думати не піде»¹².

Водночас із «затягуванням» вирішення земельного питання у селянському середовищі стала проявлятися інша тенденція, яка характеризувалася закликами до «чорного переділу» поміщицьких земель та зростанням проявів анархії¹³.

Найважливіші сфери життя селянства вимірювалися поняттями «земля і воля», передусім ті, що стосувалися його повсякденних інтересів – аграрних відносин, сплати податків, місцевого самоврядування. Якщо за царя держава й влада сприймалися селянами як апарат насильства та визиску панівними класами трудового народу, то після революції вони розглядалися як такі, що повинні виконувати волю останнього. Відтак владу потрібно було сконструювати таким чином, щоб вона якнайшвидше виконала селянські домагання і реалізувала гасло «земля та воля»¹⁴. Підтвердженням цього є виступ на Першому Всеукраїнському селянському з'їзді, головуючого Стасюка. У своїй промові він підкреслив: «Селяни єсть сама велика сила на Україні. До революції селян називали мужиками, а тепер уже селяни мусять керувати всіма справами в нашій країні...»¹⁵.

Революція, санкціонувавши демократію, викликала до життя нову силу – волю народу. Водночас, моральні імперативи селянства й були ідеологічним обґрунтуванням його політичних та соціально-економічних вимог. Усвідомлення причетності до селянського стану, до землеробської праці, протиставлення себе іншим верствам суспільства – сутнісна ознака хліборобської психології, яка зумовила подальшу політичну лінію «ми проти всіх»¹⁶, що знайшло відображення в погромах панських маєтків та анархії¹⁷.

Особливу ненависть у селян викликала поліція, з якою асоціювалось насильство попереднього режиму. Оскільки поліція проявила себе як «му-

читель», селяни вимагали «забрати» її з сіл¹⁸. Із демонтажем старої влади, за Постановою Тимчасового Уряду, на селі розпочалася реорганізація поліції в міліцію¹⁹. Народ цьому щиро радів, адже вважав, що реорганізація поліції – це її знищення. Селяни казали: «Оце тільки й почуваємо волю, що поліції нема»²⁰.

Зважаючи на труднощі становлення місцевих владних структур, для останніх складались детальні настанови, причому досить часто кожен повіт складав свої інструктивні документи. Волосні комітети, як представницькі органи, обирали органи управління – волосні виконавчі комітети кількістю 3-7 осіб. Завдання останніх полягали у забезпеченні громадського порядку, організації міліції, постачанні армії продовольством, тощо. На голів сільських комітетів покладалися обов'язки колишніх старост. До кола компетенції сільських комітетів відносився і громадський порядок²¹.

За таких умов, розпочалася робота по створенню місцевої міліції, яка повинна була забезпечувати порядок на місцях. Один з проектів щодо сільської міліції передбачав її склад таким чином: а) волосний отаман – 1 на волость; б) тисяцький – 1 на 2500 чоловік населення; в) сотський. Волосні отамани мали обиратися волосними сходами, тисяцькі – призначалися радою у справах міліції, сотські – обиралися на сільських сходах²².

Однак, попри заходи по створенню міліції, нові структури виявились неспроможними підтримувати правопорядок у селах²³. Звичним явищем за таких обставин став ріст криміногенної ситуації в українських селах. Влітку і, особливо, восени 1917 р. вимоги селян стають значно радикальнішими. Їх уже не влаштовували помірковані заходи, які пропонувалися більшістю повітових, губернських, а також Першим Всеукраїнським селянським з'їздом. Селяни бажали отримати землю негайно, що призводило до поширення практики самовільних захоплень поміщицьких земель²⁴. На Правобережній Україні найбільше піднесення селянської війни з поміщиками припало на вересень 1917 р.²⁵. За повідомленням подільського губернського комісара, погромний рух охопив всі повіти губернії. Селяни розграбували Громовський винокурний завод²⁶. Була розграбована частина фільварків цукрового заводу у хуторі Зеленецький Кам'янецького повіту та поміщицька садиба в селі Куява²⁷.

Слід відзначити, що подібна ситуація спостерігалася практично у всіх регіонах України. У Волинській губернії, приміром, селяни сіл Сербівка, Цицеліївка та хутора Хмерина повністю пограбували місцеві економії²⁸. Селяни с. Хотомлі Волчанського повіту Харківської губернії розгромили Леонідовську економію²⁹. Подібними були дії мешканців с. Макишина Горodianського повіту Чернігівської губернії³⁰.

Спостерігалася тенденція до збільшення кількості злочинів пов'язаних з крадіжками, грабежем, розбоями та вбивствами. Набула поширення діяльність озброєних банд. Приміром, в с. Писарівка Волоська Ямпольському повіту Подільської губернії 7 особами був пограбований власник млина, озброєний напад на дім заможного єврея був скоєний в с. Пилинівка Поділь-

ської губернії³¹ та с. Гуньки Брацлавського повіту. Також, брацлавський, ольгопільський повітові комісари повідомляли у Київ про анархію та діяльність озброєних банд в повіті, які «не дають» жити мирному населенню³². Часто збройні напади здійснювались на заможних євреїв, які проживали у селах Поділля³³.

Протиправні дії селян спрямовувалися не тільки проти поміщиків, чи просто заможних односельчан, але часто й проти духовних осіб³⁴. Попри те, що в свідомості селянства були сильними морально-релігійні цінності³⁵, це не зупинило наростання загострення стосунків між священиками й селянами на соціальному ґрунті. Ззовні шанобливе ставлення селян до «батьшок» поволи зживалося з внутрішньою упередженістю, а то й зневагою до них. У свою чергу сільське духовенство потрохи віддалялося від народу, проймалося власницькими («панськими») замірами³⁶. У звітах повітових комісарів Подільської губернії ми знаходимо відомості про виступи селян проти місцевого духовенства. Так, селяни с. Холодовки Брацлавського повіту самотійно вигнали місцевого священика з його приходу, а селяни Подитанок Ямпольського повіту відібрали у місцевого священика ключі від церкви і заборонили проводити службу³⁷. Траплялися випадки й фізичних розправ зі священиками, як це було у с. Борків Латинського повіту, чи у с. Буйволовець Проскурівського повіту Подільської губернії³⁸.

Протягом другої половини 1917 – початку 1918 рр., означені вище тенденції практично повністю витіснили колишній страх перед владою і державою³⁹.

Утративши віру у «свою» владу, «принижені і ображенні» селяни залишилися наодинці зі своїм історичним досвідом⁴⁰, який у революційних подіях трансформувався у хвилю соціально-правового радикалізму⁴¹.

Водночас, поширення анархії та злочинності змушує селян само організовуватися для того, уберегти себе від протиправних дій. Тут якраз спостерігалось своєрідне повернення до звичаєвого права, яке часто виражалось у застосуванні самосуду. Приміром, громада с. Орловки Гайсинського повіту Подільської губернії вбила своїх односельців, які зізнались у вбивствах і пограбуваннях. Фіксувалися й інші подібні випадки. Під час численних самосудів підозрюваних у злочинах страчували, а перед цим над ними збиткувалися. Труп, як правило, не ховали за християнським обрядом, а могли й кинути в болото. Під час винесення вироку та страти злочинців селяни дотримувалися принципу кругової поруки, що вимагав співучасті, тож при розслідуванні винних неможливо було знайти. Сільське керівництво робило стандартні заяви, що самосуд вчинено всією громадою й це було для селян достатньою підставою виправдання їхніх жорстоких дій⁴².

Варто відзначити, що самосуди були поширені і у попередні періоди історії однак вони носили дещо інший характер. За менш тяжкі злочини, такі як крадіжка одягу, взуття, їжі, злодіїв піддавали «посоромленню». Звичайне право передбачало покарання зовсім невідомі офіційним законодавством. Одне з таких – звичай осоромлювати злочинця, тобто піддавати

його публічної екзекуції, принижують її честь і гідність. Селяни пояснювали існування цього звичаю тим, що «сорому і розголосо більш за все бояться». Така форма самосуду носила, перш за все, демонстраційний характер. Символікою і ритуалом «водіння» злодія громада показувала свою владу і попереджала жителів села, що в разі крадіжки кари не уникне ніхто. За вироком сільського сходу викриго злодія, часом голяка, з вкраденої річчю або солом'яним хомутом водили по селу, стукаючи у відра та каструлі. Під час такого ходи по селу кожен бажачий міг вдарити злодія. Били по шиї і в спину, щоб катований не міг визначити, хто їх завдає. Після такого публічного покарання злодія садили в «холодну», а потім передавали в руки влади. З цією ж метою, «для сорому», застосовувалися громадські роботи. Жінок змушували мити підлоги в волосному правлінні або при народно мести вулиці на базарі. Чоловіки, як покарання, ремонтували дороги, лагодили мости, копали канали⁴³.

Відзначимо, що важливим чинником такої радикалізації дій селян стали події Першої світової війни, які значно вплинули на морально-психологічне здоров'я населення. Моральні норми та заборони мирного часу розмилися, поширювалися різні форми асоціальної поведінки, відзначалися озлобленість та зневажливе ставлення до чужого життя. Війна призвела до переосмислення, зокрема й селянством, системи цінностей, способу мислення та дії, своєї ролі в суспільстві, ставленні до держави та влади⁴⁴. Водночас, як зазначає О. Реєнт, близькість до театру військових дій Першої світової війни зумовила ще одну тенденцію. Суть її полягала в тому, що з фронту поверталася велика кількість озброєних солдат, для яких вбивство стало буденним явищем⁴⁵. До цього слід додати, що відсутність досвіду мирної політичної боротьби та нездатність урядових структур вирішити назрілі питання парламентськими методами підштовхували селян до вирішення своїх нагальних проблем силовими методами⁴⁶.

В умовах війни, революції, смерті, нівеляції цінності людського життя градус психологічної напруги й агресивності надзвичайно підвищився. У с. Рубани Брацлавського повіту Подільської губернії на сільському сході на тогв місцевих селян більше 300 осіб затримав кількох своїх односельців. Їх було звинувачено в різних злочинах (суть яких не відома) та вбито на місці⁴⁷. Подібне трапилося і у с. Пирожне Ольгопільського повіту Подільської губернії, де 500 селян вчинили самосуд над 2 місцевими злодіями. Обидва чоловіки були жорстоко вбиті. У тому ж таки повіті у с. Крикливець місцеві жителі вчинили розправу над конокрадами⁴⁸.

Реалії тодішнього життя вплинули на те, що покарання за проступки значно змінилися і стали набагато жорсткішими. Селяни с. Крищинця Брацлавського повіту Подільської губернії вбили на сході 2 земляків за те, що вони були у селі відомі як хулігани, нападали на мирних жителів і займалися крадіжками. У с. Забужжя Брацлавського повіту Подільської губернії 15 січня 1918 р. селяни звинуватили на сільському сході свого земляка у крадіжках. Його скинули зі скелі, а внизу добили камінням⁴⁹. Це

дає підстави припускати про певні зміни у свідомості селян, адже у попередні періоди історії хуліганські дії чи дрібні крадіжки не підлягали такому жорсткому покаранню через те, що вони були майже буденним явищем в українських селах.

Убивства, пограбування, розбійні напади стали буденною реальністю в селах Поділля. Як зазначав один з очевидців подій: «В 1917 р. стало зовсім небезпечно жити в селах. Як тільки почне смеркати, то й не думай виходити за поріг, бо то гляди або слідом за тобою в хату ввірвуться або підстрелять. Або лізуть у вікна. Тоді моли Бога аби не вбили»⁵⁰. Оскільки влада не могла контролювати ситуацію на місцях і здійснювати судочинство, функції судових органів здебільшого виконували сільські сходи або селянські органи влади. Практика самосудів фактично стала формою судочинства. Коли селянин Ф. Радчук убив іншого селянина, комітети сіл Гуменної, Михайлівки та Ізабелівки Брацлавського повіту Подільської губернії на спільному засіданні засудили вбивцю до смерті й виконали вирок. Жорстокість покарання мала відвернути потенційних злочинців від реалізації їхніх намірів⁵¹.

Тривала анархія знівелювала будь-яку повагу до державної влади, посилила антиетатистські руйнівні тенденції, сформувала правосвідомість, в якій запровадження юридичних норм, відновлення елементарної соціальної організації, наведення ладу й саме поняття законності ототожнювалось із царським режимом. Анархічні настрої на місцях настільки закарбувались у свідомості, що населення відкрито виступало проти адміністративних і правоохоронних органів, які намагались запровадити хоч якусь законність⁵². У с. Рубани Брацлавського повіту Подільської губернії на сході розлючений натовп селян жорстко побив міліціонера, який хотів стати на перешкоді самосуду⁵³. У свою чергу, в с. Лука-Немирівська Брацлавського повіту Подільської губернії місцеві жителі напали і побивши ув'язнили судового слідчого, який прибув у село для проведення розслідування по справі місцевого жителя. Селяни вважали всі звинувачення безпідставними. Слідчого закрили у камері, а два томи судових матеріалів спалили⁵⁴. У с. Вербова Балтського повіту Подільської губернії, був вбитий місцевий міліціонер, за те, що у нетверезому стані «ганявся» з шаблею за дітьми. Його тіло було кинуте у криницю, в якій пролежало кілька днів⁵⁵. Це у свою чергу також вказує на те, що для селян колишні авторитетні особи вже не мали ніякого особливого значення.

Разом з тим, селяни, втілюючи своє поняття справедливості в умовах значної соціальної напруги, чинили насильницькі дії, від яких страждали зовсім не винні люди. Приміром, у с. Комарове Подільської губернії був здійснений самосуд над нібито злодіями. Людям були нанесені жорстокі побої, від яких вони невдовзі померли. Після проведення судового слідства виявилось, що на даних осіб був зведений наклеп і вони були ні в чому не винуваті⁵⁶.

Таким чином, ми маємо всі підстави стверджувати, що з поваленням самодержавства корінні мешканці України у тому числі і Поділля, були ки-

нуті у вир політичних, соціально-економічних і духовно-культурних розламів, що зумовили соціальне напруження.

Оскільки селянство не міркувало державно-правовими категоріями, легітимності суспільних відносин, йому було незрозуміле зволікання державної влади з проведенням соціально-економічних реформ, передусім вирішенням аграрної проблеми. Тому боротьба за реалізацію народних ідеалів «землі та волі» виступала своєрідним каталізатором політичних процесів в українському селі. Антипоміщицьку боротьбу за землю селяни одночасно спрямовували проти держави й її органів, яких вважали захисниками панського землеволодіння. Місцеві правоохоронні органи не мали достатньо сил і засобів для втихомирення українського села.

Селяни, пережили стан надзвичайної дезорієнтованості від наростаючого після лютого 1917 р. безвладдя. Повалення влади вони сприймали не тільки як відміну адміністративних повноважень, а й норм поведінки. В тогочасному українському селі з'явився значний прошарок «зайвих» людей породжених Першою світовою війною з відповідним типом мислення, для яких виввство було буденним явищем.

Відчуваючи безкарність революційні безчинства стали накладалися на морально-правову деградацію села, а тенденції правового нігілізму домінували у свідомості та поведінці народних мас. Повсюдно панували анархія і беззаконня, створювалися озброєнні банди, які тероризували мирне населення.

У свою чергу, це давало потужний імпульс іншій тенденції – застосування насильства, як методу захисту. Сільські жителі на свій розсуд вершили жорстоке правосуддя у своїх населених пунктах, однак це не покращувало криміногенну ситуацію на селі. Цей процес можна кваліфікувати як архаїзацію суспільно-правових відносин та часткову деградацію традиційних світоглядних вартостей в умовах війни та революції.

Примітки

1. Коляструк О. Історія повсякденності в сучасній українській історіографії / Ольга Коляструк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – Вип. 17. – С. 5.
2. Дровозюк С. Селянський самосуд 1917-1930-х рр. ХХ ст. як соціально-психологічний феномен (історіографічні нотатки) / С. Дровозюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 10. – С. 284.
3. Лозовий В. С. Селянська правосвідомість у добу Української революції (1917-1921 рр.) / В. С. Лозовий // Укр. іст. журн. – 2005. – № 6. – С. 88.
4. Верстюк В. Ф. Український-національно визвольний рух (березень-листопад 1917 р.) / В. Ф. Верстюк // Укр. іст. журн. – 2003. – № 3. – С. 63.
5. Нариси історії української революції 1917-1921 років. У 2-х кн. / За ред. В. А. Смолія, Г. В. Боряка, В. Ф. Верстюка. – К.: Наук. думка, 2011. – Кн. 1. – С. 90.

6. Еткіна І. Правосвідомість селянства Чернігівщини за доби української революції 1917-1921 рр. / Ірина Еткіна // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – Вип. 5. – С. 259.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі: ЦДАВО України), ф. 1115, оп. 1, спр. 12, арк. 15; Зоря. – 1917. – № 5. – С. 7.
8. Там само, спр. 44, арк. 12; Вільне слово. – 1917. – № 4. – С. 3.
9. Там само, спр. 50, арк. 23; Вісті з української Центральної Ради. – 1917. – № 6. – С. 3-4.
10. Там само, спр. 42, арк. 1.
11. По России // Вестник временного правительства. – 1917. – № 2(20) марта. – С. 4; Жизнь Волыни. – 1917. – № 6. – С. 5.
12. Еткіна І. Вказ. праця. – С. 259.
13. Булдаков В. Красная смута. Природа и последствия революционного насилия / В. Булдаков. – М.: «Российская политическая энциклопедия» РОССПЭН, 1997. – С. 103.
14. Лозовий В. С. Проблеми політичної культури українського селянства в добу Центральної Ради 1917-1918 рр. / В. С. Лозовий // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – 2006. – Вип. 12. – С. 159.
15. ЦДАВО України, ф. 4037, оп. 1, спр. 1, арк. 3.
16. Лозовий В. С. Вказ. праця. – С. 168.
17. Хміль І. Наростання селянського екстремізму в Україні (березень-жовтень 1917 р. / Іван Хміль, Ігор Куташев // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр. – 2002. – № 1. – С. 53-76.
18. Лозовий В. С. Правосвідомість селянства в період Української революції 1917-1920 рр.: історичний аспект / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, редакційно-видавничий відділ, 2011. – С. 17.
19. Постановление Временного Правительства об учреждении милиции // Вестник временного правительства. – 1917. – № 35(20) апреля. – С. 1.
20. ЦДАВО України, ф. 1115, оп. 1, спр. 44, арк. 79.
21. Лозовий В. С. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): монографія / Віталій Лозовий. – Кам'янець-Подільський: ПП «Мошак М. І.», 2008. – С. 144-146.
22. ЦДАВО України, ф. 1327, оп. 1, спр. 6, арк. 9.
23. Хміль І. Вказ. праця. – С. 72.
24. Там само. – С. 73.
25. Там само. – С. 70-71.
26. ЦДАВО України, ф. 1792, оп. 1, спр. 54, арк. 79.
27. Там само, ф. 628, оп. 1, спр. 7, арк. 57, 162.
28. Там само, ф. 524, оп. 1, спр. 3, арк. 19.
29. Там само, ф. 1327, оп. 1, спр. 139, арк. 109.
30. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 317, оп. 1, спр. 6040, арк. 1.
31. ЦДАВО України, ф. 1792, оп. 1, спр. 54, арк. 53, 54.
32. Там само, ф. 628, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 40; спр. 7, арк. 38.

33. Хміль І. Вказ. Праця. – С. 21; Соловей Т. Несостоявшаяся революция: Исторические смыслы русского национализма / Татьяна Соловей, Валерий Соловей. – М.: Феория, 2009. – С. 144.
34. Історія українського селянства: нариси в 2-х томах / Ін-т історії України, НАН України; під ред. В. М. Литвина. – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 1. – С. 338.
35. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації: монографія / А.Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 572.
36. Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст.: монографія / Юрій Присяжнюк. – Черкаси: «Вертикаль», ПП Кандич С. Г., 2007. – С. 235.
37. ЦДАВО України, ф. 1792, оп. 1, спр. 41, арк. 39.
38. Там само, спр. 57, арк. 34, 67.
39. Еткіна І. Вказ. праця. – С. 266.
40. Булдаков В. П. Имперство и российская революционность (критические замечки) / В. П. Булдаков // Отечественная история. – 1997. – № 1. – С. 46.
41. Лозовий В. С. Селянська правосвідомість у добу Української революції... – С. 90-91.
42. Там само. – С. 91.
43. Безгин В. Б. Крестьянская повседневность (традиции конца XIX – начала XX века) / В. Б. Безгин. – М.-Тамбов: Изд-во Тамб. гос. тех. ун-та, 2004. – С. 85.
44. Лозовий В. С. Правосвідомість селянства в період Української революції... – С. 11, 19-20.
45. Реєнт О. П. Вплив Великої війни 1914-1918 рр. на цивілізаційні процеси в країні / О. П. Реєнт // Сучасна цивілізація: гуманітарний аспект: збірник наукових праць. – К.: Видавничий Дім «Академперіодика» НАН України, 2004. – С. 94.
46. Історія українського селянства: нариси в 2-х томах / Ін-т історії України, НАН України; під ред. В. М. Литвина. – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 2. – С. 7.
47. ЦДАВО України, ф. 628, оп. 1, спр. 1, арк. 59.
48. Там само, спр. 7, арк. 176, 177.
49. Там само, спр. 1, арк. 145, 159.
50. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. X, спр. 6957, арк. 2.
51. Лозовий В. С. Селянська правосвідомість у добу Української революції... – С. 93.
52. Там само. – С. 92-93.
53. ЦДАВО України, ф. 628, оп. 1, спр. 1, арк. 14.
54. Там само, спр. 3, арк. 205.
55. Там само, ф. 1792, оп. 1, спр. 54, арк. 101.
56. Там само, ф. 628, оп. 1, спр. 1, арк. 63.

Резюме

В статье сделана попытка раскрыть причины, обусловившие нарастание криминогенной ситуации в сельской местности Подоллии в период развития революционных событий и утверждения в регионе органов власти Украинской Центральной Рады.

Ключевые слова: Подолье, крестьяне, криминогенная ситуация, общественное сознание, Центральная Рада.

Одержано 27 жовтня 2012 р.

УДК 351.853(477.73)''1918/1920''(092)

І.О. Старенький

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ П. В. КЛИМЕНКА НА ПОДІЛЛІ У 1918-1920 рр.

У статті розглядається пам'яткоохоронна діяльність Пилипа Васильовича Клименка на Поділлі, його участь у діяльності пам'яткоохоронних організацій, роль у збереженні архівної спадщини.

Ключові слова: охорона пам'яток, Поділля, П. В. Клименко, Відділ охорони пам'яток старовини та мистецтва, Українська Революція.

В умовах руйнації та необдумані перебудови історико-культурних пам'яток, актуальною є проблема вивчення пам'яткоохоронного руху для використання його кращих надбань на сучасному періоді розвитку країни. У повній мірі це стосується і території Поділля. Активну пам'яткоохоронну діяльність на Поділлі розгорнув Пилип Васильович Клименко.

Певні аспекти досліджуваної проблеми вивчали О. О. Нестуля¹, М. Б. Петров², В. П. Ляхоцький³, І. Дивний⁴, І. Матяш⁵ та ін. Проте питання залишається недостатньо вивченим.

Пилип Васильович Клименко прибув до Кам'янця-Подільського 1918 року. 30 грудня 1918 року його було призначено екстраординарним професором Кам'янець-Подільського державного українського університету (далі – К-ПДУУ) по кафедрі історії⁶. Згідно протоколу комісії із розподілу професорів по розрядах 23 травня 1919 року займав посаду декана історико-філологічного факультету, на яку був призначений ректором Іваном Івановичем Огієнком 5 лютого того ж року⁷.

Після свого приїзду до міста над Смотричем П. В. Клименко розпочав активну пам'яткоохоронну роботу. Вже 1919 року за ініціативою ректора К-ПДУУ Івана Огієнка та Пилипа Клименка було створено Архівну комісію, обов'язком якої було фахове упорядкування архівів університету, Кам'янця-Подільського та Поділля, започаткувавши таким чином збереження архівних фондів та колекцій, які залишилися без власників.

До складу Архівної комісії, крім П. В. Клименка, входили також Ю. Й. Сіцінський, П. Г. Клепатський, Л. Б. В'ялковський, О. З. Неселовський та ін.⁸.

Вже 13 травня 1919 року Архівна комісія звернулася із заявою до Ради професорів Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ), в якій обґрунтовувалася необхідність звернення до Кам'янець-